

4) надзвичайність збитків;

5) наявність небезпеки, загальної для судна, фрахту і вантажу, який перевозиться на судні.

При цьому відзначається, що в принципі можна було б вести мову про три умови: 1) наявність навмисних, розумних і надзвичайних збитків; 2) наявність загальної небезпеки для судна, фрахту і вантажу, який перевозиться на судні; 3) спрямованість дій, які потягли збитки, на порятунок судна, фрахту і вантажу, який перевозиться на судні від загальної для них небезпеки.

Однак при визначенні наявності загальної аварії практично виправданим виглядає збереження більшого числа умов загальної аварії, оскільки мова йде одночасно і про її ознаки.

Николайчук Л.М.,

доцент кафедри правознавства

Івано-Франківського національного

технічного університету нафти і газу

НАБУТТЯ ГРОМАДЯНАМИ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ ЗА ОКРЕМИМИ ВИДАМИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРІВ ПРО ВИКОНАННЯ РОБІТ І НАДАННЯ ПОСЛУГ

Крім договорів, які безпосередньо спрямовані на виникнення права приватної власності у набувача майна – громадянина: купівлі-продажу, поставки, контракції, міни (бартеру), довічного догляду, ренти, дарування тощо (договорів про реалізацію майна), громадяни можуть набувати право власності на майно і в результаті укладення та виконання окремих видів цивільно-правових договорів про виконання робіт і надання послуг. Зокрема, право приватної власності у фізичної особи-замовника на новостворений об'єкт може виникнути і на основі договору підряду. Відповідно до пунктів 1 і 2 ст. 837 ЦК, за договором підряду одна сторона (підрядник) зобов'язується на свій ризик виконати певну роботу за завданням другої сторони (замовника), а замовник зобов'язується прийняти та оплатити виконану роботу. Договір підряду може укладатися на виготовлення, обробку, переробку, ремонт речі або на виконання іншої роботи з переданням її результату замовникові.

Наведене визначення договору підряду дає підстави виділити принаймні дві істотні ознаки цього типу договорів про виконання робіт. По-перше, договір підряду укладається на виготовлення або переробку (обробку, ремонт речі тощо) або на виконання іншої роботи з переданням її результату замовникові. Передаючи замовникові річ, виготовлену за договором підряду, підрядник передає і права на неї. За цією ознакою договори підряду відрізняються від договорів про надання послуг, за якими послуга не виступає у вигляді певного об'єктизованого результату, а надається і споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності (п. 1 ст. 901 ЦК). По-друге, спільною для підрядних договорів ознакою є несення підрядником ризику випадкової загибелі предмета підряду або неможливості закінчення роботи. Ризик підрядника полягає у тому, що коли предмет договору підряду до здачі його замовникові був випадково знищений, або закінчення роботи стало неможливим без вини сторін, підрядник не має права вимагати плати за виконану роботу (ч. 1 п. 1 ст. 855 ЦК).

Істотною умовою договору підряду, як і всякого цивільно-правового договору, є умова щодо предмета договору, його кількісних, якісних та інших показників. При погодженні цієї

умови враховуються не лише побажання (вказівки) замовника, але й спеціальні вимоги до предмета договору, якщо вони передбачені стандартами, технічними умовами, іншими регламентами.

Оскільки предметом цього дослідження є з'ясування питань виникнення права власності на новостворену річ за договором підяду, виникає потреба визначити, хто із контрагентів цього договору повинен визнаватись її власником до моменту передачі замовникові. Як справедливо підкреслюють М.І. Брагінський і В.В. Вітрянський, із самої природи підяду випливає, що власником новоствореної речі до передання її замовникові, за загальним правилом, визнається саме підрядник. Тому об'єктом стягнення за боргами підрядника може стати і річ, яку він виготовив за договором із замовником незалежно від того, що замовник уже оплатив вартість цієї речі. Так само з моменту передачі замовникові виготовленої речі вона може стати об'єктом стягнення за боргами замовника, незалежно від того, оплатив він вартість виготовленої речі повністю чи тільки частково¹.

Питання щодо моменту виникнення у замовника права власності на новостворену річ пов'язане з визначенням строків виконання підрядником своїх обов'язків за договором підяду і порядку здачі-приймання результатів роботи, виконаної підрядником. Відповідно до ст. 846 ЦК, строки виконання роботи або її окремих етапів встановлюються у договорі підяду. Якщо вони не встановлені у договорі, підрядник зобов'язаний виконати роботу, а замовник має право вимагати її виконання у розумні строки, відповідно до суті зобов'язання, характеру та обсягів роботи і звичаїв ділового обороту.

З моментом прийняття замовником виготовленої підрядником нової речі закон і пов'язує момент виникнення у замовника-громадянина права приватної власності на цю річ. Хоч у законі такого висновку прямо не зазначено, проте його можна вивести із правила, закріпленого у п. 6 ст. 653 ЦК: "Якщо ухилення замовника від прийняття виконаної роботи спричинило зміну строку здачі роботи, вважається, що право власності на виготовлену (перероблену) річ перейшло до замовника у момент, коли мало відбутися її передання".

Якщо замовник протягом одного місяця ухиляється від прийняття виконаної роботи, підрядник має право після дворазового попередження продати результат роботи, а суму виторгу, з вирахуванням усіх належних підрядникові платежів, внести в депозит нотаріуса на ім'я замовника, якщо інше не встановлено договором (п. 5 ст. 853 ЦК). Ця міра не виключає права підрядника вимагати від замовника погодженої в договорі неустойки за неприймання робіт, а також відшкодування понесених ним збитків, якщо вони перевищать суму, виручену від продажу речі². Крім того, прострочення прийняття роботи замовником тягне перехід на нього ризику випадкової загибелі результату роботи³.

Цивільний кодекс конкретно не вказує, в чому повинні полягати задача і приймання роботи, оскільки способи здачі – приймання можуть бути найрізноманітніші залежно від об'єкта підяду, особливостей його експлуатації, безпечності для довкілля тощо. Ці особливості можуть передбачатися договором або окремим нормативним актом.

¹ Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Книга третья: Договоры о выполнении работ и оказании услуг. - М.: СТАТУТ. 2002. - С. 47-48.

² Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации, части второй (постатейный). - Изд. 3-е, испр. и доп. / Рук. авт. кол. и отв. ред. О.Н. Садилов. - М.: Юридическая фирма КОНТРАКТ: ИНФРА. 1998. - С. 288.

³ Эрделевский А. Подряд: общие положения // Закон. - 2002. - № 7. - С. 18.

Приймання результатів робіт зазвичай посвідчується актом або іншим документом, підписаним сторонами. Зазначений документ має особливу юридичну силу. Замовник, який виявив недоліки при прийманні роботи, може посилатися на них лише при умові, якщо в акті (чи іншому документі, що посвідчує приймання) зафіксовані ці недоліки або крайньою мірою була обумовлена можливість заявлення вимог щодо усунення виявлених недоліків⁴.

Серед підрядних договорів, які передбачають виконання будівельних, монтажних та інших робіт і за якими виникає право приватної власності громадянина на збудований об'єкт, певне місце займають договори будівельного підряду.

Відповідно до ст. 875 ЦК, за договором будівельного підряду підрядник зобов'язується збудувати і здати у встановлений строк об'єкт або виконати інші будівельні роботи відповідно до проектно-кошторисної документації, а замовник зобов'язується надати підрядникові будівельний майданчик (фронт робіт), передати затверджену проектно-кошторисну документацію, якщо цей обов'язок не покладається на підрядника, прийняти об'єкт або закінчені будівельні роботи та оплатити їх. Договір будівельного підряду укладається на проведення нового будівництва, капітального ремонту, реконструкції (технічного переоснащення) підприємств, будівель (зокрема житлових будинків), споруд, виконання монтажних, пусконаладжувальних та інших робіт, нерозривно пов'язаних з місцезнаходженням об'єкта. Майже аналогічне визначення договору підряду на капітальне будівництво та сфери його застосування дається пунктах 1 і 2 ст.318 ГК.

Сторонами в договорі будівельного підряду виступають підрядник і замовник. На відміну від законодавства, яке діяло до прийняття нового Цивільного кодексу (ст.353 ЦК 1963 р.) і за яким замовниками і підрядниками в цьому договорі могли виступати лише юридичні особи, за новим ЦК і ГК замовником, як і підрядником, в договорі будівельного підряду може бути в принципі будь-який суб'єкт цивільного права – фізична або юридична особа, включаючи іноземців та осіб без громадянства. Отже, фізична особа (громадянин) може укласти з підрядником (юридичною чи фізичною особою) договір будівельного підряду на спорудження для нього об'єктів житлового чи господарського призначення і набути право приватної власності на ці об'єкти.

Після завершення всіх робіт, передбачених проектно-кошторисною документацією і договором, підрядник здає об'єкт замовникові у гарантійну експлуатацію. В процесі здачі-приймання об'єкта сторони перевіряють відповідність завершених робіт умовам договору. Здача - приймання здійснюється протягом встановленого договором строку після одержання замовником листа від підрядника про готовність об'єкта або його частини до експлуатації.

Порядок передання та приймання робіт, виконаних за договором будівельного підряду, визначено зараз у ст.882 ЦК. Замовник, який одержав повідомлення підрядника про готовність до передання робіт, виконаних за цим договором, зобов'язаний негайно розпочати їх прийняття. Замовник організує і здійснює прийняття робіт за свій рахунок, якщо інше не встановлено договором. У прийнятті робіт мають брати участь представники органів державної влади та органів місцевого самоврядування у випадках, встановлених законом або іншими нормативно-правовими актами. Передання робіт підрядником і прийняття їх замовником оформляється актом, підписаним обома сторонами. У разі відмови однієї із сторін від підписання акта про це зазначається в акті і він підписується другою стороною. Акт, підписаний однією стороною,

⁴ Брагинский М.И., Витрянский В.В. Цит. праця. - С. 169.

може бути визнаний судом недійсним лише у разі, якщо мотиви відмови другої сторони від підписання акта будуть визнані судом обґрунтованими. Так, на думку І. Фаршатово, обґрунтованими слід, зокрема, вважати мотиви для відмови замовника від підписання акта, якщо підрядник не повідомив його про завершення робіт за договором і не викликав його для участі у прийманні результату робіт. В цьому разі підрядник не може посилатись на відмову замовника від виконання договірної обов'язку щодо приймання і вимагати оплати на підставі одностороннього акта⁵.

Прийняття робіт може здійснюватися після попереднього випробування, якщо це передбачено договором будівельного підряду або впливає з характеру робіт. У цьому випадку прийняття робіт може здійснюватися лише у разі позитивного результату попереднього випробування. Замовник має право відмовитися від прийняття робіт у разі виявлення недоліків, які виключають можливість використання об'єкта для вказаної в договорі мети та не можуть бути усунені підрядником, замовником або третьою особою (пункти 5 і 6 ст.882 ЦК).

Оскільки відповідно до ст. 876 ЦК власником об'єкта будівництва або результату інших будівельних робіт до їх здачі замовникові є підрядник, то після передачі готового об'єкта замовникові, оформленої актом здачі - приймання, право власності на цей об'єкт виникає у замовника. Отже, належно оформлений акт здачі - приймання об'єкта будівництва знаменує собою і факт набуття фізичною особою права приватної власності на цей об'єкт.

Підставами для набуття громадянами права приватної власності на речі, зокрема грошові кошти, можуть бути договори позики і кредитні договори. Значення цих договорів непропорційно зростає у зв'язку із реформуванням економіки України на ринкових засадах. Кредит виступає одним із ефективних і необхідних інструментів функціонування ринкових відносин.

Відповідно до ст.1046 ЦК, за договором позики одна сторона (позикодавець) передає у власність другій стороні (позичальникові) грошові кошти або інші речі визначені родовими ознаками, а позичальник зобов'язується повернути позикодавцеві таку ж суму грошових коштів (суму позики) або таку ж кількість речей того ж роду і такої ж якості. Договір позики є укладеним з моменту передання грошей або інших речей, визначених родовими ознаками (реальний договір). З цього моменту у позичальника виникає право власності на гроші або речі, які індивідуалізуються у момент передачі.

За ознакою передачі позикодавцем грошей або речей, визначених родовими ознаками, у власність позичальника договір позики відрізняється від договору позички, врегульованого у гл. 60 (статті 827 - 836) ЦК. За цим договором одна сторона (позичкодавець) безоплатно передає або зобов'язується передати другій стороні (користувачеві) річ для користування нею протягом встановленого строку (п. 1 ст.827) ЦК. Отже, за договором позички позичкодержувачеві передається, по-перше, індивідуально визначена річ, і по-друге, вона передається не у власність, а лише в користування на певний строк, з покладенням на нього обов'язку повернути згодом ту ж саму річ⁶. Цей обов'язок, зокрема, впливає із підпункту 3 п. 2 ст. 833 ЦК, за яким користувач зобов'язаний повернути річ після закінчення строку договору в такому ж самому стані, в якому вона була на момент її передання.

⁵ Фаршатов І. Оплата работ по договору строительного подряда // Хозяйство и право. - 2003.- № 10.- С. 39.

⁶ Прядко О.С. Договори позики і позички: спільне та відмінне // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Випуск 34 (у двох частинах). Частина 1. - К.: Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2002. - С. 136.

Питання про виникнення права власності на грошові кошти за кредитним договором залишається дискусійним в літературі. Насамперед, розходження в поглядах дослідників цієї проблеми криються в неоднаковому підході до розмежування понять “позика” і “кредит”. Прибічники однієї з позицій (зокрема Ю.І. Чалий) вважають, що між угодою позики і кредиту існують принципові розбіжності, які не дозволяють говорити про видову приналежність кредиту до позики і, незважаючи на те, що зовні відносини позики та кредитування мають спільні риси (терміновість вкладень, цільова спрямованість, прибутковість таких угод), це не дає підстави говорити про їх тотожність⁷.

Така позиція заперечується Г.В.Виноградовою, яка вважає, що за своєю сутністю ці відносини між собою тісно пов'язані. По-перше, правила договору позики є загальними для кредитних договорів, і по-друге, до кредитного договору при відсутності спеціальних приписів можуть застосовуватись також правила про договір позики в тому разі, якщо вони не суперечать сутності відносин, що ним регулюються⁸. Деякі науковці (В.М. Коссак, Р.А. Майданик) стверджують, що кредитні договори, які мають низку власних особливостей, є різновидом договору позики (за умови цільового характеру позичених коштів), а кредитні зобов'язання слід розглядати як спеціальні порівняно із загальним договором позики⁹.

На нашу думку, поняття “кредит” є родовим поняттям, а пов'язані з ним кредитні відносини виникають у зв'язку з передачею грошей або інших цінностей однією особою іншій з умовою повернення такої ж кількості грошей або речей, визначених родовими ознаками (як правило, з відсотками). А позика, кредитний договір, комерційний кредит, кредитування банківського рахунку тощо є різновидами кредитних відносин.

Відповідно до п. 1 ст. 1054 ЦК, за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти.

На відміну від договору позики, за яким позичальникові у власність передаються гроші або речі, визначені родовими ознаками, предметом кредитного договору можуть бути лише гроші, а не інше майно (речі). Проте у визначенні кредитного договору не розкривається, на яких правових засадах передаються гроші позичальникові. З цього приводу висловлені різні думки щодо правового режиму грошей, переданих за кредитним договором. Так, Г.В. Виноградова, досліджуючи правове забезпечення іноземного позикового інвестування в Україні, дійшла висновку про те, що інвестиційний договір на умовах позики або кредиту належить до договорів про передачу майнових цінностей: у першому випадку – у власність, а при кредитуванні – у користування. В іншому місці автор зазначає, що позичальник має похідне володіння майновими цінностями (грошовими коштами). Більш уваженою слід визнати думку С.М. Лепех про те, що за кредитним договором до позичальника грошові кошти, отримані ним готівкою, переходять у власність, а на кошти, отримані безготівковим шляхом, у позичальника виникає лише право вимоги зобов'язального характеру (за договором банківського рахунку)¹⁰.

⁷ Чалий Ю.І. Договор банковского кредита и правовые средства обеспечения возвратности кредитных денег: Дис. ... канд. юрид. наук. - Х., 1997. - С.24.

⁸ Виноградова Г.В. Міжнародне приватно-правове регулювання іноземного інвестування в позиковій формі в Україні: Дис. ...канд. юрид. наук. - К., 2002. - С. 40.

⁹ Коссак В.М. Правові засади іноземного інвестування в Україні. - Львів: Центр Європи, 1999. - С. 92; Майданик Р.А. Позика // Цивільне право України: Підручник. Книга 2 / За ред. О.В. Дзери, Н.С.Кузнецової. - К.: Юрінком Інтер, 2001. - С. 417.

¹⁰ Лепех С.М. Кредитний договір: Автореф. ... канд. юрид. наук. - Львів, 2004. - С. 9.

Право власності на майно (грошові кошти, речі, визначені родовими ознаками) може виникати у громадянина (фізичної особи) за договором про комерційний кредит. Відповідно до ст. 1057 ЦК, договором, виконання якого пов'язане з переданням у власність другій стороні грошових коштів або речей, які визначаються родовими ознаками, може передбачатися надання кредиту як авансу, попередньої оплати, відстрочення або розстрочення оплати товарів, робіт або послуг (комерційний кредит), якщо інше не встановлено законом. До комерційного кредиту застосовуються положення статей 1054-1056 ЦК про кредитний договір, якщо інше не встановлено положеннями про договір, з якого виникло відповідне комерційно-кредитне зобов'язання, і не суперечить суті такого зобов'язання.

б. Договори комісії в сучасних умовах посідають важливе місце серед правочинів, що укладаються передусім між суб'єктами підприємницької діяльності¹¹. Відповідно до ст. 1011 ЦК, за договором комісії одна сторона (комісіонер) зобов'язується за дорученням другої сторони (комітента) за плату вчинити один або кілька правочинів від свого імені, але за рахунок комітента. Істотними умовами договору комісії, за якими комісіонер зобов'язується продати або купити майно, є умови про це майно та його ціну (п. 3 ст. 1012 ЦК). Отже, за договором комісії комісіонер зобов'язується укласти від свого імені один або кілька правочинів на реалізацію майна, що належить комітенту, або на придбання необхідного йому майна.

Для цілей цього дослідження інтерес викликають саме ті договори комісії, за якими майно (речі) набуваються у власність комітента (комісія купівлі). Загальним є тут правило, закріплене у ст. 1018 ЦК, про те, що майно, придбане комісіонером за рахунок комітента, є власністю комітента. Аналізуючи аналогічну норму, закріплену у ЦК РФ (п. 1 ст. 996), М.І. Брагинський і В.В. Вітрянський підкреслюють імперативний характер зазначеної норми, яка не може бути змінена за угодою сторін. При цьому явно мається на увазі, що те чи інше рішення торкається інтересів не лише сторін в договорі комісії, але й інших осіб, насамперед кредиторів комітента¹².

Правило про закріплення за комітентом права власності на придбану для нього річ певною мірою дисонує з положенням, яке було закріплене в ЦК 1963 р. (ст. 397), але виявилось урізаним (неповним) у новому ЦК. Йдеться про норму, відповідно до якої за угодою, укладеною комісіонером з третьою особою, набуває прав і стає зобов'язаним комісіонер, хоча б комітент і був названий у цій угоді або вступив з третьою особою в безпосередні відносини по виконанню угоди. Таке положення закріплене в ч.2 пункту 1 ст. 990 ЦК РФ. У новому ЦК України (п. 2 ст. 1016) зазначено, що за договором, укладеним з третьою особою, комісіонер набуває права (забули про обов'язки – вставка моя – Л.Н.) навіть тоді, коли комітент був названий у договорі або прийняв від третьої особи виконання договору. Винятком з усіх тих прав і обов'язків, які комісіонер набуває за договором з третьою особою і потім передає комітентові, є право власності, яке виникає у комітента з факту придбання майна комісіонером за рахунок комітента.

Не виключена і ситуація, коли комісіонер, набуваючи майно за договором з третьою особою, не передає його комітенту, а залишає у своїй власності. Звичайно, що це можливо за згодою комітента і при умові компенсації йому грошової суми, одержаної для виконання комісійного доручення. Ясно, що комісіонер не одержить в цьому разі комісійної винагороди, оскільки відносини сторін лежать уже за межами договору комісії.

¹¹ Кіліна Т. Договір комісії за новим Цивільним кодексом України // Юридичний журнал. – 2003. - № 9 (15). – С. 60.

¹² Брагинский М.И., Витрянский В.В. Цит праця. - С. 440-441.